

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדָּת יָמִיִּם HEMDAT YAMIM

בא תשס"ט

פרשת שבוע

מתי "קשר רשעים אינו מן המניין"? לקראת בחירות תשס"ט

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

משה רבנו מושיעם של בני ישראל ומוציאם ממצרים נבחר לתפקידו בידי הקב"ה. מינוי שכזה, לכאורה מעמיד אותו במקום שבו הוא איננו זקוק לבחירה או להכרה של העם. עיון בפרשיות הראשונות של ספר שמות ולימוד בספר במדבר, מגלה שהמציאות בשטח לא הייתה פשוטה. על מנהיגותו של משה היו מערערים רבים והבולטים שבהם היו דתן ואבירם. אנו צריכים לשאול עצמנו, בהנחה שמנהיג זקוק להסכמת העם, האם רשעים כמו דתן ואבירם אמורים להשתתף בהליך הבחירה? האם הם נמנים על הציבור?

רבים מצטטים את הגמרא במסכת סנהדרין הקובעת חד משמעית:
"קשר רשעים הוא, וקשר רשעים אינו מן המניין" (סנהדרין כו ע"א).

אם כך, אין מקום לשאלה שהעלנו. רק אנשים שאינם רשעים, הם שאמורים להשתתף בבחירות ובמתן התשובה לשאלה מי הרוב.

כדי להבין את הנושא לעומק יש צורך בהבנה של המציאות בה עוסקת סוגיה זו. להלן הפסוקים עליהם נסמכת הסוגיה:

"כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי כְּהֹנֵן הַיָּד וְיִסְרֵנִי מִלְּכַת בְּדָרְךְ הָעַם הַזֶּה לְאָמֹר: לֹא תֵאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר יֹאמֵר הָעַם הַזֶּה קֶשֶׁר וְאֵת מוֹרְאוֹ לֹא תִירָאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ" (ישעיהו ח' יא-יב).

הגמרא מסבירה:

"מאי קשר רשעים! שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא, חזקיה הוה דריש בחד סר רבוותא. כי אתא סנחריב וצר עלה דירושלים, כתב שבנא פתקא, שדא בגירא: שבנא וסיעתו – השלימו, חזקיה וסיעתו לא השלימו. שנאמר "כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתרי" (תהילים י"א). הוה קא מסתפי חזקיה, אמר: דילמא חס ושלום נטיה דעתיה דקודשא בריך הוא בתר רובא, כיון דרובא מימסרי - אינהו נמי מימסרי. בא נביא ואמר לו: "לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר".

לנוחיות הקוראים נביא את הגמרא בתרגום חופשי:

"מהו קשר רשעים? לשבנא שהיה שר בכיר בממשלו של חזקיה מלך יהודה היו מאה ושלושים אלף תומכים-שומעי לקחו, לחזקיהו המלך היו רק מאה ועשרה אלף. כאשר האשורים כבשו את כל ארץ יהודה וצרו על ירושלים, רצה שבנא להבטיח את עתידו האישי ושכנע את תלמידיו להיכנע לאשורים. הוא גם שלח מכתב באמצעות חץ אל סנחריב בו הוא מביע את כניעתו ומאשים את חזקיהו במלחמה. במכתב זה מנסה שבנא לדאוג לגורלו לאחר הכיבוש האשורי. חזקיה חשש שהוא צריך לקבל את הכרעת הרוב ולותר על העצמאות הפוליטית והרוחנית של עם ישראל, כדרכו של שבנא. לכן שלח הקב"ה את ישעיה הנביא כדי להדריכו שבמקרה זה אין ללכת על פי הרוב, כיון שקשר רשעים הוא, וקשר רשעים אינו מן המניין".

במאמרנו "רוב ומיעוט במחלוקת פוליטית" בקובץ **"חמדת הארץ" חלק ג'** (עמ' 140 בגרסה הוירטואלית)

הסברנו כי בימי אחז - דור אחד קודם לחזקיה, התלבט הנביא עצמו שמא הוא צריך לקבל את הכרעת הרוב. ההוראה האלוקית המיוחדת בפסוקים אלה מנעה אותו מללכת בדרכו זו.

אכן, במבט ראשון, נראה שמסוגיה זו מוכח כי רק אנשים יראי שמים אמורים להכריע בסוגיות ציבוריות, אולם, עיון מעמיק בסוגיה מגלה את ההפך:

- א. לנביא ברור כי בסוגיות ציבוריות הרוב קובע.
- ב. אף על פי שתפקידו העיקרי של הנביא הוא להדריך את העם בענייני ציבור על פי צרכי השעה (להבדיל מפסיקת הלכה לדורות שהיא עניינם של חכמי התורה), הרוב יכול להכריע כנגדו.
- ג. כאשר, יש צורך בהכרעה אחרת הנביא מקבל נבואה מיוחדת המורה לו להכריע כנגד הרוב.
- ד. הרשעים שדעתם אינה מתקבלת אף על פי שהרוב תומך בהם אינם רשעים במצוות שבין אדם למקום או בין אדם לחברו אלא שהם מושחתים בדרכם בתחום הלאומי. הם משתפים פעולה עם עם זר כנגד אחיהם ומוכנים להבטיח את עתידם הפוליטי והקיומי באמצעות הלשנה למלך זר. שבנא-שרו של חזקיה הוא הדוגמא לכך.

אם כך, מסקנתנו היא שהדרך לבחירת מנהיגים, המבוססת על בחירות דמוקרטיות חופשיות היא אכן הדרך הנכונה גם על פי מסורת ישראל. בבחירות אלה אמורים להשתתף כל חלקי הציבור הנאמנים לעמם (כל אחד לפי דרכו הפוליטית), בלי קשר לשאלה עד כמה הם מדקדקים בקיום המצוות.

רק בודדים כמו שבנא (שרו של חזקיה) ודומיו הם "קשר רשעים" שאינם מן המניין.

(בעזה"י, בשבוע הבא נתייחס להיתר ההלכתי של השתתפות ערביי ישראל בבחירות)

לע"י רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"י הרב אשר וסרטיל ז"ל
נלבי"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

כ"ט טבת - ו' שבט, בבא קמא דפ"ס כח-לד

חיובו של אדם שרץ ברשות הרבים והזיק

הרב עופר לבנת

למדנו השבוע בדף היומי (לב עמוד א) שאם אדם רץ ברשות הרבים והזיק לאדם אחר שהלך שם שהוא חייב, כיוון שהדרך הרגילה לנוע ברשות הרבים היא בהליכה, ריצה נחשבת שינוי. אמנם, אומרת הגמרא, שבערב שבת בין השמשות, אדם שרץ ברשות הרבים והזיק - פטור, כיון שיש רשות לרוץ כחלק מן ההכנות לשבת.

הלכה זו נפסקה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן שעח סעיף ח). הרמ"א שם (על פי הנמוקי יוסף בשם הרמ"ה בדף טו עמוד ב בדפי הרי"ף) מסייג הלכה זאת שאמנם בסתם אנו מניחים שאדם שרץ ערב שבת בין השמשות עושה כן לכבוד שבת, אך אם נודע שריצתו לא הייתה לכבוד שבת אלא לשאר חפציו, הוא חייב על הנזק.

הסמ"ע (סעיף קטן יא) הבין שלפי הרמ"א רק אדם שרץ לצורכי שבת פטור, אך אם רץ לעיסוקיו, על אף שעושה כן כדי לגומרם לפני שבת, הוא חייב. אמנם התוספות יום טוב (בבא קמא פרק ג משנה ו) הוכיח מלשון הרמב"ם (חובל ומזיק פרק ו הלכה ט) שכתב "ואם היה ערב שבת בין השמשות פטור מפני שהוא רץ ברשות כדי שלא תכנס שבת והוא אינו פנוי", שגם אם רץ לעיסוקיו כדי לסיימם לפני שבת הדבר נחשב ריצה לכבוד שבת והוא פטור. ערוך השולחן (שעח, יח) פסק כך גם לשיטת הרמ"א.

עוד דנו הפוסקים מה הדין אם אדם רץ בכל זמן, לצורך מצווה אחרת והזיק. המרדכי (בבא קמא סימן לח) פסק שרק מי שרץ בכניסת שבת פטור, כיוון שיש לחץ של זמן, אך אם אדם רץ לשאר מצוות כגון שרץ לבית הכנסת או לבית המדרש, כיוון שיש פנאי, הוא חייב. בדומה לכך פסק החוות יאיר (סימן רז הובא בפתחי תשובה שעח סעיף קטן ג) על אדם ששמע את השמש קורא לבוא לקידוש לבנה ורץ כדי להספיק לומר את ברכת הלבנה ברוב עם ובדרך הזיק, שאף על פי שיש מצווה לומר ברכת הלבנה ביחד עם הציבור, מכל מקום כיון שאפשר לומר את ברכת הלבנה ביחיד, אין הדבר בהול כמו ריצה לכבוד שבת ולכן חייב. אמנם אם אדם רץ מסיבה הקשורה לפיקוח נפש כגון להציל משריפה, או מטביעה, פסק ערוך השולחן שודאי פטור כיוון שחייב לרוץ בכל כוחו וזהו קל וחומר מאדם שרץ לכבוד שבת.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

מתה מחמת מלאכה

הרב יואב שטרנברג

השבוע נעסוק בפטור השייך לכל השומרים, ובכללם שואל, פטור 'מתה מחמת מלאכה'. הגמרא בבבא מציעא (צו:) דנה אדם ששאל, בהמה והכחישה מחמת העבודה שעבדה. לכאורה, השואל, שחייב באונסים, חייב לפצות את הבעלים על ירידת השווי. אולם, הגמרא מביאה את דעת רבא, שמחדש שלא זו בלבד שאם הבהמה הכחישה מחמת מלאכה, פטור השומר, אלא אפילו אם הבהמה מתה מחמת מלאכה פטור השומר. נימוקו של רבא: 'לאו לאוקמא בכילתא שאלתה', דהיינו, השואל לא שאל את הבהמה כדי להניחה בביתו, אלא כדי להשתמש בה.

לכאורה, הסבר הגמרא תמוה. נכון הדבר שהשואל לא שאל את הבהמה כדי להניחה בביתו, אלא כדי להשתמש בה. אבל הרי שואל חייב גם באונסים. אם כן, מדוע הוא פטור מתשלום כאשר הבהמה מתה מחמת מלאכה? בביאור טעם הפטור של 'מתה מחמת מלאכה' נחלקו הראשונים:

הרמב"ן (חידושים לבבא מציעא שם) כתב:

"וי"ל דשואל ודאי חייב באונסין אבל לא בפשיעה דמשאיל, וכאן משאיל פשע בה שהשאילה למלאכה והיא אינה יכולה לסבול אותה וכגון שמתה מחמת אובצנא דמלאכה".

לדעתו הפטור של השואל הוא בגלל 'פשיעת המשאיל'.

לעומת זאת, הרשב"א (חידושים שם) כתב:

"נראה לי דהיינו עיקר טעמיה דרבא דודאי מאן דמשאיל פרה לחברו למלאכה מידע ידע דעבידא לאכחושי בבשרא דלאו לאוקמה בכילתא שאלה ואפילו הכי, לא שם ליה מעיקרא בכחשא וכיון דלאו בכחש קפיד אף במתה מחמת מלאכה נמי לא קפיד דמה לי קטלה כלה מה לי קטלה פלגא".

לדעתו הפטור של השואל הוא בגלל מחילתו של המשאיל.

הגמרא (שם צז.) דנה במי ששאל חתול מחברו, כדי שיבריח את העכברים שבביתו. בגמרא ישנן שתי לישנות, לגבי המשך הסיפור.

בלישנא הראשונה, החתול מת כיוון שהעכברים הרגו אותו. בלישנא השנייה, החתול מת מאכילת יתר של עכברים. הרמ"ה (מובא בטור, חושן משפט סימן שמ סעיף ו) כותב, שמי ששאל בהמה ללכת בדרך מסויימת, ומתה הבהמה בדרך מחמת חיות רעות או ליסטים וכדומה, הרי זה נחשב מתה מחמת מלאכה. והביא כראיה את הדין בלישנא קמא, שהעכברים הרגו את החתול. הרא"ש (מובא בטור שם) חלק עליו, וכתב שבמקרה של החתול, הוא נשכר לאכול את העכברים, ומת מחמת העבודה, אבל לגבי הליסטים והחיות הרעות, אין זה מתה מחמת מלאכה, כיוון שגם אם לא היתה נלקחת למלאכה זו, יתכן שהיתה נאנסת באופן זה.

הבית יוסף (בדק הבית שם) הסכים לדברי הרמ"ה. והסביר, שגם במקרה של הרמ"ה, אילו הבהמה לא היתה יוצאת מן העיר, לא היו באים ליסטים וחיות רעות. ונמצא שהיא מתה מחמת המלאכה שנשכרה אליה. בשולחן ערוך נחלקו הדעות. המחבר (סעיף ג) פסק כרמ"ה, והרמ"א הביא את דעת הרא"ש. השי"ך (סק"ה) כתב, שדעת הרא"ש נובעת מהסברו של הרמב"ן, לדין מתה מחמת מלאכה. הרא"ש סובר, שכיוון שהפטור הוא רק כאשר המשאיל פשע, הרי שאי אפשר לחייב, אלא כאשר הבהמה מתה מחמת המלאכה שנשאלה לה. אבל, העובדה שהבהמה מתה או נגנבה על ידי ליסטים בדרך, אינה עניין לפשיעה של המשאיל, ולכן הרא"ש צודק. אמנם, לטעמו של הרשב"א יש לומר, שכיוון שהמשאיל ידע שבדרך יש סכנות, הרי מחל על אונסים מעין אלו.

בתרומת הדשן דן במקרה של אדם ששאל חרב להילחם במלחמה. בפועל, ניצח הצד השני, ולקח את כלי נשקם של המנוצחים. משאיל החרב טען, שהשואל חייב לשלם לו על החרב, כיוון שהשואל חייב באונסים. אבל תרומת הדשן כתב, שכיוון שהחרב נשאלה לצורך המלחמה, הרי המשאיל היה מודע לסיכונים, ולכן השואל פטור כדין 'מתה מחמת מלאכה'. השי"ך (סק"ו) כותב, שלסברת הרא"ש דלעיל, שכמותה פסק הרמ"א, אין כאן פטור של מתה מחמת מלאכה. כיוון שהמשאיל לא פשע, שהרי הסיף עשה את מלאכתו ולא נשבר, אלא שהמנוצחים לקחו אותו. אבל, אליבא דהרשב"א ניתן להבין את שיטת תרומת הדשן, שגם אונס שנבע מתהליך השימוש נחשב מתה מחמת מלאכה.

משפטי שאל

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור.
מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

אלדד ומידד - ונבואות השָׁלוֹ

חלק א'

בספר שמות מסופר שכחודש לאחר שישראל יצאו ממצרים, הם התלוננו שהם זוכרים לטובה את הלחם והבשר שהיה להם במצרים. הקב"ה נענה להם והעניק להם שני דברים: את המן במקום הלחם, ואת השָׁלוֹ במקום הבשר. בספר במדבר מסופר שכעבור כשנה בני ישראל אכלו את המן בלבד, והם התאוו לאכול בשר; וד' המטיר להם שָׁלוֹ, והמתאוים אכלו מהשָׁלוֹ - ומתו. צריך להבין, מדוע השָׁלוֹ חדל לרדת בינתיים?¹

קושי נוסף נובע מהאופן שפרשיות השָׁלוֹ מתבארות במקומות אחרים. בתלמוד² משמע, שכל מה שארע בירידת השָׁלוֹ בפעם השנייה ארע כבר בפעם הראשונה. כך עולה גם מפשטות מזמור ע"ח שבספר תהילים; וכן נמצא מפורש גם ב"מדרש הגדול" על ספר שמות³:

"כל מה שארע להם בשָׁלוֹ שני ארע להם בשָׁלוֹ ראשון, ילמד סתום מן המפורש"

אולם, אם השָׁלוֹ הרג בישראל כבר בפעם הראשונה, מדוע ישראל אכלו מהשָׁלוֹ כאשר הוא ירד בשנית? האם הם שכחו שאכילת השָׁלוֹ הורגת בהם?

ירידת השָׁלוֹ בשנית היתה כרוכה בהשראת נבואה על זקני ישראל, והפרשיה רוממה את הנביאים אלדד ומידד. ברור הקשר שבין אלדד ומידד לבין מאורעות השָׁלוֹ מגלה הבנה נוספת בפרשיות הללו.

מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה

בילקוט שמעוני (תורה, תשלב) מובאת מסורת, שמאירה באור חדש את הקשיים הללו:

"וַיְהִי הָעַם כְּמִתְאַנְנִים (רע פְּאֻזְנֵי ד', וַיִּשְׁמַע ד' וַיַּחַר אָפּוֹ וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד' וַתֹּאכַל בְּקֶצֶה הַמִּצְחָה). מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה, ... משל למה הדבר דומה, למי שהלך אצל הזהבי לעשות לאשתו קוזמיון (תכשיט), והיא הולכת אצל המכשף לעשות לו כשפים... כך אמר הקב"ה אני משבח אתכם ב'אזניכם' שנאמר (יחזקאל טז, יב) 'וְאָתָּן נָנִים עַל אֶפְדָּי וְעִגְלִים עַל אָזְנֶיךָ', ואת מכעסת אותי ב'אזנים' שנאמר (שמות לב, ג) 'וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נֹזְמֵי הַזָּהָב [אֲשֶׁר פְּאֻזְנֵיהֶם] וַיִּזְקוּ'."

הילקוט שמעוני מגלה, שעם ישראל לא חטא מימיו בחטא החמור של 'חטא העגלי' או בחטאים החמורים של 'מִתְאַנְנִים' ו'קְבָרוֹת הַתְּאֵוָה'; אלא שהכתוב מתאר חטאים קלים באופן קיצוני כאילו היו חטאים גמורים; וגם העונשים (מכות) מתוארים באופן קיצוני כאילו הם היו עונשים גמורים.

הקב"ה העניק לעם ישראל במעמד הר סיני - יכולת להאמין בו ובניסיו, ולהשתחרר מהנהגות של דרך הטבע. יכולת זו מכונה - "אֲזָנִים לְשִׁמְעָ" (דברים כט, ג); והנביא יחזקאל מדמה את המתנה הזו לתכשיטי זהב שעל האוזניים ('וְעִגְלִים עַל אָזְנֶיךָ'). עם ישראל לא חטא ב"עגל" בעבודה זרה ממש, אלא שהעם מאס במתנה הזו, והכתוב מדמה את המאסה הזו להורדת התכשיטים - "וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נֹזְמֵי הַזָּהָב [אֲשֶׁר פְּאֻזְנֵיהֶם]!!". בני לוי נצטוו לענוש את החוטאים. הכתוב מספר שבני לוי הרגו את החוטאים. במאמר "מִלְחַמַת בֵּית הַיֵּלֶל וּבֵית שְׂמַאֲי" התבאר שמדרשי חז"ל רבים מרמזים שלא מדובר ב"הרג" ממש; אלא ש"בני לוי" העדיפו לבטוח בד' ולהמשיך ולעמול בתורה, והם נצטוו להתייחס אל מי שהיה שונה מהם ובטח בהשתדלות הטבעית - כאל אנשים "מתים" ו"הרוגים".

הילקוט שמעוני מלמדנו, שזו גם המשמעות הפנימית של פרשיות 'תְּבַעֲרָה' ו'קְבָרוֹת הַתְּאֵוָה'. הקב"ה שב והנהיג את עם ישראל בהנהגה ניסית; והענן וארון הברית נוסעים לפנייהם ומכינים את הדרך לארץ ישראל. עם ישראל נוכח לראות שבאופן סמלי הקב"ה שב והלביש על אוזניהם את 'נזמי הזהב'. אולם גם כעת עם ישראל שב וראה את ה"תכשיט" הזה כדבר רע; הם רצו בהנהגה טבעית ככל הגויים. עם ישראל נענש על כך, והכתוב אומר - "וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד'". אולם הילקוט שמעוני מרמז שזהו עונש סמלי, והכוונה היא שד' התייחס אליהם כאל אנשים "שרופים" ו"מתים". ההנהגה הטבעית שעם ישראל חפץ בה, באה לידי ביטוי בדרישתם לאכול בשר; והפרשיה הסמוכה בתורה מגלה זאת.

עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן

עם ישראל גורש ממצרים ללא "צידה", והוא הוציא עמו בצק ליום אחד בלבד. אולם למרות זאת, ה"עוגות" שהם אפו מן הבצק הזה הספיקו להם במשך שלושים יום - עד היום שהם התלוננו על משה ואהרן. בתורה נאמר (שמות טז, לה) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה". התלמוד מביא ברייתא שמקשה על כך, שהרי המן החל לרדת לעם ישראל רק כשלושים יום לאחר יציאתם ממצרים, והברייתא מתרצת את קושייתה (קידושין דף לח, א):

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה - וכי ארבעים שנה אכלו? והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום אכלו! אלא לומר לך, עוגות שהוציאו ממצרים - טעמו בהם טעם מן".

כוונת הברייתא לבאר שהמן היה מאכל פלאי וניסי, אך גם העוגות שעם ישראל אפו מן הבצק היה בהם "טעם" של פלא. רק נס יכול להסביר כיצד עם ישראל ניזון מהעוגות הללו במשך שלושים יום. התורה רצתה להדגיש בפני עם ישראל שהם ניזונו ב"נס" במשך ארבעים שנה, וכשהיא אמרה "מן" היא התכוונה ל"נס", ולפיכך היא לא הבדילה בין הנס של העוגות לבין הנס של המן עצמו.

בתנ"ך מופיעים ניסים נוספים שדומים לנס ה"עוגות". אליהו בירך את האלמנה שזנה אותו (מלכים א יז, יד) "כִּד הִקְמַח לֹא תִכְלֶה וְצִפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא תִחָסֵר עַד יוֹם תֵּת ד' גֶּשֶׁם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". ועל אליהו עצמו מסופר שהוא אכל "עֵגֶת רְצִפִים וְצִפְחַת מִים" - "וַיִּלְךְ בְּכַח הָאֲכִילָה הֵיחָא אֲרֻבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד חַר הָאֲלָקִים חֲרָבִי".⁴ ה"ניסים" של אליהו נמשכו כל עוד היו זקוקים להם. מדוע ה"נס" של עם ישראל תם כעבור שלושים יום?! מדוע הם לא יכלו להמשיך ולהיות ניזונים מן ה"עוגות" הללו עד שיגיעו לארץ ישראל!?

הניסים של אליהו נמשכו כל עוד חפצו בו. אך ישראל רצו לחזור ולאכול כמו שהם היו רגילים לאכול במצרים. ישראל התלוננו (שמות טז, ג): "מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ בַיּוֹם הַזֶּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵד הַבְּשָׂר בְּאֲכָלְנוּ לֶחֶם לְשִׁבְעֵי. הלשון "מוֹתָנוּ בַיּוֹם הַזֶּה" מגלה שאין הכוונה למוות ביד המצרים, אלא ל"מוות ביד ד'". ישראל שמעו שמי שמעדיף להישאר בהרגלי האכילה שהורגל בו נחשב - בעיני ד' - ל"מת". אולם ישראל העדיפו להיחשב ל"מת" ובלבד שהם יחזרו להתענג על הרגלי האכילה שלהם (במדבר רבה, ז, ד):

"... זכורין אותן הימים שהיינו במצרים בשעה שהיינו מבשלין קדירות קדירות של בשר ויושבין ואוכלין פכסמין ופותין בתוך הזום של בשר לואי מתנו שם ולא הוציאנו הא-להים משם שנאמר (שמות טז) 'מי יתן מוֹתָנוּ בַיּוֹם הַזֶּה'..."

ירידת המן לישראל בזכות משה

במסכת תענית (דף ט, א) מובא שישאל זכו לקבל את המן מפני שמה רבנו התפלל עבורם. בילקוט שמעוני מבואר שגם מתנת השָׁלוֹ באה לישראל בזכות משה.⁵ משה רבנו ביקש מד' שיענה לבקשות ישראל; והקב"ה נענה להם והמטיר להם את הימן כמענה לבקשת ה'ילחם' ואת הישלו' כמענה לבקשת ה'בשר', אולם קיים הבדל ניכר בין שני סוגי המאכלים האלו. משה, שהיה איש של "השָׁמַיִם", ראה בירידת המן עליית מדרגה עבור ישראל. עד עתה הם ניזונו מן העוגות בנס נסתר, ומעתה הם ניזונים מן המן שהוא נס גלוי של "לָחֶם מִן הַשָּׁמַיִם". אך הגעת ה"שָׁלוֹ" אל המדבר היא תופעה שמתרחשת מדי פעם בפעם, והיא נחשבת ירידת מדרגה ביחס להסתפקות שהיתה להם עד עתה מן העוגות; ובעיני ד' ובעיני משה - מי שמתאוה לאכול מאכל רגיל כזה נחשב לאיש "מת".

משה ידע כבר בפעם הראשונה, שמי שמתאוה לאכול בשר נחשב - בעיני ד' - לאיש "מת". אולם בפעם הראשונה משה ביקש מד' שלא יתייחס כך לישראל; ולכן ההתייחסות הזו אינה כתובה שם. משה התייחס אז לעם ישראל כמו אב שמתייחס לבנו הקטן שמתאוה לדברים שטותיים. ההתייחסות הזו מכונה "פֶּאֶשֶׁר יִשָּׂא הָאִמּוֹן אֶת הַיִּנְקָה" (במדבר, יא, יב); ומשמעותה שהאב מספק לבנו הקטן את תאוותיו השטותיות, וממתין לזמן שבנו הקטן יגדל ויחדל מלהתאוות להם. משה הבין שישראל יצאו זה עתה ממצריים, והם דומים לתינוק; ולפיכך הם מתאוים לאכילת ה"לחם" וה"בשר" שהיו מורגלים בו. ולכן משה התפלל אז לד', שיווריד לעם ישראל גם את ה"מן" וגם את ה"שלו".

אולם לאחר כשנה, עם ישראל החל במסע לארץ ישראל כאשר הענן וארון הברית נוסעים לפנייהם בניסים גלויים. משה הניח שעם ישראל "התבגר" ויכול להיות דבוק בניסים ולהתנתק מהרגלי האכילה שהורגל בו. ולפיכך, משה המשיך להתפלל שירד מן לישראל מפני שהמן היה אוכל של נס גלוי. אולם הוא הפסיק להתפלל לירידת שֶׁלּוֹ. ההתרחשויות שאירעו לאחר מכן מרמזות בפרשיית המתאוננים ובפרשיית מינוי הזקנים.

פרשיית 'תבערה' ופרשיית ה'אספסוף'

משה הודיע לעם, שהם יצטרכו להסתפק באכילת המן; וההנהגה הזו נחשבת ל"תכשיט" שד' מלביש להם על "אוזניהם". אולם ישראל טענו שהם עדיין לא הגיעו לדרגה הזו, והם ראו כדבר "רע" את ה"אוזניים" שד' הלביש להם (וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים יַעֲבֹד אֱשֶׁת ד'"). משה הודיע להם שעקב סירובם לעלות בדרגה רוחנית, ד' מתייחס אליהם כאל אנשים שבוערים באש - "וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ ד'". הילקוט שמעוני מבאר שאין מדובר באש רגילה, והאנשים שנפגעו ממנה המשיכו לחיות ולתפקד כרגיל; ומבחינה חיצונית אי אפשר היה להבדיל בין ה"מתים" ש"בערו" - לבין ה"חיים" ש"לא בערו": "ירדה אש מן השמים והיתה קופלת בהם מחתה והולכת, ולא היה בין המתים ובין החיים כלום". אולם העם צעק אל משה, שיתפלל לד' שיפסיק להתייחס אליהם כאל "שרופים" בגלל רצונם להמשיך ולאכול בשר; משה נענה להם והתפלל וד' סלח להם - האש המיוחדת הזו שקעה.

הכתוב אומר שהאש המיוחדת אכלה "בְּקִצָּה הַמִּחְנֶה", והילקוט שמעוני מביא שם שיטה ולפיה האש המיוחדת אכלה דווקא בגדולי ישראל - "בְּקִצִּינִים שבהן בגדולים שבהן". שיטה זו סבורה שגם בפרשיית הסמוכה, פרשיית ה'אספסוף' שהתאוה לאכול בשר, ה'אספסוף' הללו היו גדולי ישראל; והם אלו שעוררו את העם לבקש בשר. בגרסות הקדומות של אונקלוס המילה 'אספסוף' מתורגמת כ"רברבין", שפירושה אנשים גדולים וחשובים. גם אונקלוס, שמשתדל לפרש את התורה כפשוטה, מגלה לנו שהאספסוף היו גדולי ישראל.

אך שיטה זו טעונה ברור. מדוע גדולי ישראל מכונים בשם 'אספסוף'? ומדוע הקב"ה הורה למשה לסמוך ולהאציל מרוחו על בעלי התאוה הללו?

המשך, בעז"ה, בעלון חמדת ימים לפרשת בשלח.

¹ המפרשים דנו בשאלה הזו. רש"י (ערכין דף טו, ב) כתב: "כשהתחיל המן לירד היה שֶׁלּוֹ יורד עמו... ולאחר זמן מרובה התאוה יותר. הרמב"ן אומר בפרושו (שמות טז, יב) שיתכן שהשֶׁלּוֹ היה יורד רק לחלק מן העם, או רק מידי פעם. אולם מפשטות הפרשיה משמע שירידת השֶׁלּוֹ היתה מספקת והיא השקיטה את תלונות העם כבר בפעם הראשונה שהוא ירד. ואף הרמב"ן עצמו כותב כך בתחילה (שם) - "כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם - וַתִּאָּמַרְתָּם יָבֵא לָהֶם; כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים!!!". בעלי התוספות (ערכין, שם) הביאו פירוש נוסף בשם הר"ר יוסף קרא: "...שפסק להם השֶׁלּוֹ ראשון, והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה לפי שלא היה להם שֶׁלּוֹ, וירד להם שֶׁלּוֹ שני". פרוש זה מסביר את פשטות הפרשיות שבתורה, אולם הוא מצריך ברור מדוע השֶׁלּוֹ פסק מלרדת בינתיים.

² בסוגיה ביומא (דף עה, ב) נאמר: "כתיב שֶׁלּוֹ וקרינו, סליו, אמר רבי חנינא: צדיקים אוכלין אותו בשלוה, רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסילוין". וכתב שם המהרש"א (חידושי אגדות): "בי פעמים חטאו בשֶׁלּוֹ כדאמרי' בערכין. ובההוא דפרשת בשלח אינו מפורש דנענשו על כך, - אלא דילמד סתום מן המפורש".

³ מובא גם ב"תורה שלמה" אות פג

⁴ מלכים א יט ו-ח

⁵ "עד עכשיו לא עמד משה שהוא מספיק - הַצֵּאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם". (ילקוט שמעוני תורה רמז תתז)

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Italy

איטליה

טבת תשס"ג

דין צאצא כהן שנשא בת גיורת

שאלה

אישה שהתגיירה על-פי בית-דין בעיר ורונה שבאיטליה, לא המתינה ג' חודשים והתחתנה עם יהודי אחרי חודש מהגיור (בנוגע להבחנה). אחרי ט' חודשים ילדה בת, שכשהגדילה התחתנה עם כהן. הגיור היה בכ"ב בתמוז בשנה מסוימת, החתונה בכ"ח במנחם-אב באותה שנה והלידה בג' בסיוון שאחר-כך. צאצאי האם הגיורת ונכדיה הכהנים חיים בקהילתנו, וכיוון ששמעו שיש מי שהוציא לעז על כהונתם, הם פנו אלי כדי לברר את המצב. השאלה היא, האם יש איזה פקפוק בכשרותם של כהנים אלה? ואיך להתנהג עמם, שהרי תמיד עלו כראשון לקריאת התורה, עשו פדיון בכור ובירכו ברכת כהנים (לפי מנהגי המקום)?

תשובה

מותר לכהן לשאת בת גר או בת גיורת, אם אחד מהוריה יהודי. אסור לכהן לשאת בת גר וגיורת, אך בדיעבד לא תצא, וגם הוולד אינו מתחלל לכהונה¹ אם מדובר בבת שהורתה ולידתה בקדושה², דהיינו שהגיור קדם להריון. לפי התאריכים הנ"ל, מזמן הגיור ועד הלידה עברו יותר מתשעה חודשים מלאים, לכן אין מקום לספק שמא ההריון קדם לגיור¹. לכן אנו מניחים שהבת נולדה מהאב היהודי והאם הגיורת לאחר הנישואין, ומשום כך הבת מותרת להינשא לכוהן לכתחילה, והוולדות כהנים כשרים למהדרין². אילו היה מדובר במקרה שהבת נולדה קודם שעברו תשעה חודשים מלאים מהגיור, ומאידך גיסא עברו יותר משבעה חודשים מאז נישואיה ליהודי, יש מקום להסתפק אם ההריון קדם לגיור³. אולם גם במקרה כזה, נראה שאין לחשוש שהבת פסולה לכהונה, מכמה טעמים:

א. כאשר יש ספק אם הוולד בא מזנות של ראשון או מנישואין של שני, יש להכריע שהוא בא מן הנישואין, כיוון שרוב בעילות אחר הבעל. רק כאשר שני הבעלים הם בזנות או בנישואין יש מקום להסתפק⁶, לכן נכריע שהוולד הוא מהנישואין ולא מזנות קודם הגיור.

ב. כיוון שנפסק להלכה שגיורת שלא הייתה נשואה לפני הגיור אינה צריכה הבחנה⁷, אין מקום להסתפק לגבי הוולד, שמא נולד מגוי לפני הגיור⁸.

ג. גם אם נפסקו שצריך הבחנה לכתחילה בגיורת פנויה, ייתכן שזה משום חומרא שהחמירו בגזרת הבחנה, אך לגבי הוולד נראה שאין לחשוש לזנות של הגיורת לפני גיורה⁹.

¹ שו"ע (אבה"ע סי' ז סע' כא), על-פי הגמרא (קידושין ע"ב).

² הרמב"ם כותב (איסורי ביאה פרק י"ט הל' יב) שבת גר וגיורת, "אם נשאת לא תצא, הואיל והורתה ולידתה בקדושה", ובפשטות מדויק מזה שאם הורתה הייתה שלא בקדושה תצא, למרות שלידתה הייתה בקדושה. ה"בית יוסף" (אבה"ע סי' ז) מצטט את הרמב"ם, וכותב עליו ש"פשוט הוא דאם לא כן, אפילו נשאת תצא, שכבר נתבאר דגיורת אפילו פחותה מבת ג' פסולה לכהונה". ברם, ראה בדברינו בשו"ת "במראה הבזק" (ג תשובה קנה), שצידדנו שלמעשה אין לחייב גירושין, בהסתמך על האחרונים שמגדירים אותה כבת גרים שנולדה כיהודייה רגילה, ולא כאחת שבעצמה מוגדרת כגיורת.

³ כך פשוט במשנה (יבמות ק ע"א), שהספק הוא רק במקרה שנוכל לומר שהוא בן ט' לראשון, אך אין חוששים שהוא בן י' לראשון. עיין בתוספות (נידה לח ע"א ד"ה שיפורא גרים) שאין הוולד משתתה יותר מרע"א יום, שהם ט' חודשים מלאים של ל' יום. הגמרא (יבמות פ ע"ב) אומרת שבאישה שהלך בעלה למדינת הים אנו תולים שהוולד מהבעל כל זמן שלא עברו י"ב חודש, וכן פסק השו"ע (אבה"ע סי' ד סע' יד). לכאורה משמע משם שחוששים גם לאפשרות של עיבור מעבר לט' חודש, אולם זהו איננו חשש אמיתי אלא ששם אנו תולים גם במציאות דחוקה כדי לקיים את חזקת הכשרות של האם. ראה לדבר, שבמקרה שיש עדי דבר מכווער ואין לאם חזקת כשרות אין תולים שהוולד מהבעל אם עברו ט' חודשים (עיין ברמ"א שם סי' ד סע' יד ובב"ש שם סי' יח).

⁴ אמנם ייתכן שהוולד נולד מבעילה שבין הגיור לנישואין, אך היות שבתקופה זו הייתה כבר גיורת יש לה חזקת כשרות ואיננו חוששים שנבעלה, כל זמן שאין לנו עדות ברורה על כך.

⁵ גם אם אין ידוע לנו שנבעלה בהיותה גויה, כיון שהגיוות נחשדו על כך, כפי שביארנו בהערה 4.

⁶ זו שיטת ה"חלקת מחוקק" (סי' ג ס"ק יב), וכן כתב ה"נתיבות לשבת" (שם ס"ק ח), על-פי רש"י (יבמות ק ע"ב ד"ה אלא לאו בזנות). לדבריהם, הכלל "רוב בעילות אחר הבעל" קובע שרוב הנשים מתעברות מבעליהם ולא מניאוף. אולם פשוט דברי הרמ"א (שם סי' ג), ט והב"ש (שם ס"ק טז) שאפילו כשיש ספק אם הוולד מזנות או מנישואין הוא נחשב ספק, כיוון שהכלל "רוב בעילות אחר הבעל" הוא רק במקרה שיש ספק לגבי וולד מבעילה שלאחר הנישואין אם הוא מהבעל או מהנואף, אך כאן הנואף אינו עומד מול הבעל.

7 כך מפורש בגמרא (יבמות לה ע"א) על-פי לישנא בתרא דשמואל. הרי"ף (יבמות י ע"א) והרמב"ם (גירושין פרק יא הל' כב) פסקו כדעת ר' יוסי, שבזנות אין צורך בהבחנה, מפני שהאישה מתהפכת כדי שלא להתעבר מזנות, וכן כתב השו"ע (שם סי' יג סעי' ו). ואפילו לפי הרמ"א (שם סי' יג סעי' ו), שהחמיר על-פי הרא"ש והר"ז ללפסוק כר' יהודה לחשוש להבחנה בבת ישראל שזינתה או נתפתתה או נאנסה, לא גזרו בגיורת.

אולם הרמב"ם (שם הל' כא) כתב שגיורת צריכה המתנה. ה"מגיד משנה" (שם) כתב שזהו דווקא בנשואה, שהרי הרמב"ם פסק כר' יוסי, שאין חוששים להבחנה בזנות. אולם ה"בית יוסף" הבין את הרמב"ם כפשוטו. אך בשו"ע (שם סי' יג סעי' ה) חזר לפסוק כדעת ה"מגיד משנה", ואם כן אין דין הבחנה בגיורת שאינה נשואה. הרדב"ז (א סי' קצו) פסק על-פי הרמב"ם כפשוטו כנגד ה"מגיד משנה", והובא ב"פתחי תשובה" (שם ס"ק ה), אלא שברדב"ז עצמו משמע שאינו כותב דבריו אלא לחומרא, אך לא בנידון דידן שהוא די'עבד לעניין פסילה לכהונה של הוולד.

8 מטעם זה כתב ה"פני משה" (סי' ג ס"ק ו) שאפילו לדעת הב"ש והרמ"א, בהסבר הכלל "רוב בעילות אחר הבעל" יש להקל, כיוון שאישה מזנה מתהפכת, וכן מפורש בשו"ת התשב"ץ (ב סי' צא). ה"נתיבות לשבת" (ס"ק כ) כתב שהרמ"א שהחמיר כאן בספק מזנות או מנישואין לשיטתו, שפסק שחוששים במזנה שלא נתהפכה, אולם במקרה של גיורת, שאין חוששים שלא נתהפכה, גם הרמ"א יודה שתולין בבעל. ב"עצי ארזים" (ס"ק כ) כתב שאפילו לר' יהודה, שבמקרה של זנות רגילה אנו חוששים שאינה מתהפכת וגוזרים הבחנה – היינו במקום שאנו מסתפקים בין זנות אחת לשנייה, אך לא כשמסתפקים בין זנות לנישואין, שאז ודאי תולין בנישואין.

9 כך עולה מדברי הראשונים בטעם החילוק של שמואל בין זנות של ישראלית, שצריך בה הבחנה, לזנות של גיורת, שאין צריך: רש"י (יבמות לה ע"א ד"ה הוא דאמר כר' יוסי) מסביר שגיורת אפילו נשואה, מעיקר הדין אינה צריכה הבחנה, מפני שמתהפכת כיוון שדעתה להתגייר, ולכן כשבאו לגזור גזרו רק בגיורת נשואה ולא בזנות. המאירי מסביר שדווקא בישראלית, שאינה רגילה בזנות, יש חשש שלא התהפכה, אולם גויות שרגילות בזנות בוודאי מתהפכות. טעם נוסף במאירי, מפני שבגיורת יש ספק ספיקא שמא לא נבעלו, ואפילו נבעלו שמא נתהפכו, לעומת ישראלית בזנות שוודאי נבעלה, וכן כתבו התוספות חד מקמאי בשם הראב"ד. אם נקבל הנחות אלה, אזי גם אם נחליט לגזור בגיורת הבחנה לכתחילה, אין מקום להסתפק בדיעבד לגבי הוולד. אולם הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א סברו שלא גזרו בגיורת מפני שאינו שכיח, ולדבריהם היה מקום לומר שבמקרה שבדיעבד מתעורר ספק, יש לדונו כמו ספק זנות בישראלית.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינובץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'-ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".
מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש !!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪